

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.14, april 2019

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Jon Tafdrup

Tilsyn ved dr.phil. Bent Jørgensen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“Hittegods”

ved Vibeke A. Pedersen

Indhold

- 1 Grundtvigs hittegodsbegreb
- 2 Et nyopdukket blad fra Rimkrøniken
 - 2.1 Udpluk af Rimkrønikens historie
 - 2.2 Rimkrøniken og Grundtvig
 - 2.3 Den plattyske oversættelse
 - 2.4 Grundtvigs argumentation – og Toldbergs
 - 2.5 Grundtvigs eksempler
- 3 Skiringssal, et stednavnestudie
- 4 Hafrsfjord, endnu et stednavnestudie
- 5 Rimkrønikens efterliv
- 6 Anvendt litteratur

1 Grundtvigs hittegodsbegreb

“Hittegods er bestandig Noget, der var tabt, eller lagt for at findes [...] Alt hvad vi kan kalde Hittegods, maa være Noget, som af Uforsigtighed eller Vanvare, eller Slumpetræf er kommet til at ligge i en Krog eller i en Sprække [...] Videnskabeligt Hittegods kalder jeg derfor Alt hvad man, naar man gjør sig tilbørlig Umage, kan finde i Bøger og Bibliotheker (Grundtvig 1819a, s. 69 f.).

Således havde Grundtvig defineret begrebet “Videnskabeligt Hittegods” i første hæfte af *Danne-Virke*, bind 4, i artiklen “Om Dannefæ og Hittegods”. I de følgende hæfter ville han således “frelse historiske Mindesmærker fra Undergang” (s. 77) ved at fremlægge bl.a. ældre kildetekster til den danske og øvrige nordiske historie med uddybende tolkninger og kommentarer. Grundtvig opfordrer endda andre til at sende

ham lignende småstudier, så de ikke går i glemmebogen (1819b, s. 173).

Grundtvigs tidsskrift *Danne-Virke* blev til i årene 1816-1819, samtidig med, at han arbejdede på de store oversættelser af Saxo, Snorre og Bjovulf. Grundtvig havde i fortalen til andet bind af *Danne-Virke* karakteriseret sine bidrag i tidsskriftet på denne måde:

Mine Betragtninger har jeg derimod stedse anseet, og, som man kan see, udgivet for blot foreløbige Blik og Vink og Tilberedelser, som, hvis de og skulde blive tagne i Beslag af Historien, aldrig maae ansees for noget, jeg saaledes agtede at afhænde (Grundtvig 1817, s. VIII).

Det vil sige, at bidragene skal opfattes som tanker og hypoteser, men ikke nødvendigvis som færdigovervejede afhandlinger om de berørte emner.

Artiklen her i andet hæfte af *Danne-Virke*, bind 4, bringer tre stykker 'hittegods', nemlig et bidrag til dateringen af *Den danske Rimkrønike* (herefter *Rimkrøniken*), en af de første bøger, der blev trykt på dansk, samt to små stednavnestudier.

2 Et nyopdukket blad fra *Rimkrøniken*

I 1817 fandt den daværende kapellan Henrik Seerup i Budolfi Klosters Bibliotek i Aalborg et trykt halvark af *Rimkrøniken*. Dette ark består af fire blade af et makulaturark i duodes, som havde været brugt inde i indbindingen af en anden bog i biblioteket.

Seerup havde læst Grundtvigs artikel, "Udtog af den gamle danske Riimkrønike" i *Danne-Virke*, bind 1 (1816), og sendte derfor fragmentet til ham. Grundtvig fik således selv mulighed for at studere det (s. 175). I Helge Toldbergs videnskabelige udgave af *Rimkrøniken* kaldes fragmentet for tekst C (Toldberg 1958, s. VI).

2.1 Udpluk af *Rimkrønikens* historie

Den danske Rimkrønike er et værk om dansk historie og formentlig den første trykte bog på dansk. Heri træder danske konger, fra sagnkongen Humble til og med Christian 1., frem en efter en og fortæller i monologform og på vers om deres liv, levned og død. Metrisk taler kongerne i knittelvers med forskellige rimkombinationer. *Rimkrøniken* er overleveret på dansk i meget tidlige tryk fra 1495 og frem og i håndskrifter fra o. 1470 og fremefter (Toldberg 1961, s. IX f.). De vekslende rimkombinationer har været medvirkende til, at Grundtvig og andre fremførte den såkaldte flerforfattereori: at der formentlig har været flere forfattere eller kompilatorer til at udforme hele krøniken (Toldberg 1961, s. IX). Dette er sandsynligvis korrekt, men den tilskrives alligevel "Broder Nigels to Sore", fordi der i fortalen til den plattyske oversættelse — men kun i denne — optræder en person af dette navn som forfatter (vers 13 i fortalen, se Toldberg 1959, s. 2).

Det tidligst kendte danske tryk af *Rimkrøniken* stammer fra 1495 og er udført af bogtrykkeren Gotfred af Ghemen. Der eksisterer også en plattysk version, der i ældre form kun findes som håndskrift. De forskellige versioner af *Rimkrøniken* er udgivet

tekstkritisk i midten af 1900-tallet (Toldberg 1958, 1959 og 1961).

2.2 *Rimkrøniken* og Grundtvig

Grundtvigs beskæftigelse med *Rimkrøniken* falder i tre perioder, hvoraf *Danne-Virke*-tiden er den første, idet Grundtvig både i bind 1 og i bind 4 bragte artikler om denne vigtige gammeldanske tekst. Formentlig var Grundtvig i første omgang stødt på den i Langebeks *Scriptores Rerum Danicarum*, bind 1 (1772), omkring 1815 (Toldberg 1954, s. 48). I anden periode — i 1825-1826 — reagerede Grundtvig på Molbechs udgave af teksten fra 1825, og tredje periode faldt i 1834, hvor Grundtvig udgav otte af krønikens digte på sin egen måde. Her havde han i forhold til de to foregående perioder ændret syn på, hvordan *Rimkrøniken* skulle udgives, idet han snarere er gendigter end udgiver (Toldberg 1946, s. 125), [se også afsnittet “*Rimkrønikens* efterliv”](#).

2.3 Den plattyske oversættelse

Oversættelsen af *Rimkrøniken* til plattysk spiller en rolle i Grundtvigs argumentation i forhold til dateringsspørgsmålet, idet den bl.a. rummer en dedikation til Christian 1. (s. 174). Dette kan bidrage til dateringen, idet kongen døde i 1481, og oversættelsen som følge deraf senest kan være fra dette år. Grundtvig må have sit kendskab til den fra en afskrift af det nu tabte håndskrift, der i 1477 eller 1478 blev foræret til Christian 1. Afskriften findes i Det Kongelige Bibliotek i København og har katalogsignaturen GKS 820 fol. (Toldberg 1959, s. V).

Læs mere

Toldbergs udgave er den første tekstkritiske udgave af den plattyske version, idet udgaven fra 1899-1901 var utilstrækkeligt kollationeret (Toldberg 1959, s. V).

2.4 Grundtvigs argumentation — og Toldbergs

Grundtvig mener — bl.a. med belæg i egne sproghistoriske undersøgelser — at det nyfundne halvark (herefter Aalborgfragmentet) udgør en lille del af et dansk tryk, som kunne være ældre end Gotfred af Ghemens fra 1495 (s. 177). Toldberg har senere gjort opmærksom på, at Aalborgfragmentet ikke nødvendigvis udgør en del af en fuldstændig trykt krønike, men netop blot kan være en slags prøveark (Toldberg 1962, s. 57).

Ikke alle Grundtvigs eksempler peger i en sproghistorisk bestemt retning med henblik på datering, idet både Ghementrykket og Aalborgfragmentet har ordformer, der peger bagud i sproghistorien. Dertil kommer, at det nærmest vil være umuligt at bestemme to tekstversioners indbyrdes datering, når der som her højst er 10-15 år imellem dem.

I artiklen argumenterer Grundtvig for, at Aalborgfragmentet er ældst, og at Ghementrykket på nogle punkter er en forbedring af dette. Denne relative datering er flere gange blevet tilbagevist af senere forskere, der har tidsfæstet fragmentet til mellem 1500 og 1506 (Toldberg 1958, s. VII). I 1962 undersøgte Toldberg imidlertid

det indbyrdes dateringsforhold yderligere og kom da til den stik modsatte konklusion: at Aalborgfragmentet var ældst (Toldberg 1962, s. 68). Han måtte altså her erklære sig enig med Grundtvig. I øvrigt var Grundtvig den første, der beskæftigede sig videnskabeligt med Aalborgfragmentet. Dermed bidrog han aktivt til forskningen i *Rimkrøniken*.

2.5 Grundtvigs eksempler

Grundtvig bringer 19 eksempler, hvor han anfører forskellen på Ghementrykket og Aalborgfragmentet (s. 178-182). De fleste drejer sig om ordstilling og om indsættelse af (rytme)forbedrende småord eller variation af disse. Grundtvig omtaler forskellene som fejl: “da jeg overalt, hvor Ordene faldt anderledes hos Gotfred af Ghemen, kunde spore Feilen” (s. 177). Hermed tilkendegiver han, at nogle formuleringer i hans øjne er bedre end andre. Senere taler han dog blot om “Forskiellighederne” (s. 177). En gennemgang af de forskelle, Grundtvig fremhæver, viser, at der oftest er flere ubetonede småord i Ghementrykket. De giver en lidt anderledes rytme, men da digtet er i knittelvers, er det kun de trykstærke stavelser, der tæller.

Grundtvig antyder, at der er en bedre rytme i versene i Ghementrykket frem for Aalborgfragmentet:

den Ghemenske Udgate er virkelig Riim-Krøniken, som der ogsaa paa Titelbladet staaer, *overseet og rettet*, thi immer seer man at der er indskudt et Ord eller en Stavelse enten for Tydeligheds eller for Tonefaldets Skyld (s. 182).

Et enkelt sted har Ghementrykket et ældre ord frem for Aalborgfragmentet: “hverie” frem for “hver en” (s. 180), mens det formentlig er det modsatte, der gør sig gældende når Aalborgfragmentet har “holdet mig saa fool”, dvs. opført mig så galt eller vanvittigt, og Ghementrykket har “været at jeg saa gool” dvs. galede som en hane, hvilket Amled, som verset er lagt i munden på, vitterlig gør (s. 182). Grundtvig beskæftiger sig ikke med ortografiske varianter.

3 Skiringssal, et stednavnestudie

D

et andet større afsnit af “Hittegods” — er et stednavnestudie. Grundtvig omtaler her den norske opdagelsesrejsende, Ottar fra Hålogaland, der o. 890 havde besøgt den engelske kong Alfreds hof og ved denne lejlighed beskrevet nogle sørejser, han havde foretaget rundt om Nordkap til Hvidehavet. I hans beskrivelse omtales bl.a. handelspladsen Sciringesheal (i vore dage identificeret som Kaupang ved indsejlingen til Oslo Fjord), og Ottar nævner ligeledes en lang række andre stednavne såvel i Danmark, fx Hedeby, som i Norge. Denne rejsebeskrivelse findes indlagt i et endnu ældre håndskrift, der stammer fra 400-tallet og ellers indeholder Paulus Orosius' *Historiam Adversum Paganos libri VII* (da. Historien mod hedningene i syv bøger).

Sciringesheal var et stednavn, der i forskningen havde givet anledning til diskussion. Grundtvig omtaler Langebek, der mener, at det var det samme som Konghelle (nu Kungälv) på grænsen mellem Sverige og Norge i middelalderen (s. 188, der refererer

Langebek 1773, bind 2, s. 113). Grundtvig mener, at koblingen mellem det angelsaksiske Cyningesheal og det norske Sciringesheal er forkert, for “Navnet klang mig for nordisk, til at være opkommet ved en engelsk Skrivfeil” (s. 189). En artikel af Rasmus Rask i *Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* havde ansporet Grundtvig til ved lejlighed at undersøge forholdet nærmere. Dette skete, da han i forbindelse med oversættelsen af Snorres *Heimskringla* var stødt på Snorres ‘Skiringssal’ (s. 189). Trods forskellige stavemåder (fx Sciringesheal, Skirings-Hald, Skirisdal og Skirissal) føler Grundtvig sig sikker på, at der er tale om det samme sted i Viken, hvor der ifølge *Sögubrot af fornkonungums* forfatter blev holdt et stort blot, “er til var sótt um alla Víkina” (da. ‘og der strømmede folk dertil fra hele Viken’; Lassen overs. 2016, bind 2, s. 159). *Sögubrot af fornkonungum* (da. Sagafragment om nogle oldkonger i Danmark og Sverige) er et lille fragment, som Grundtvig her citerer efter Schøning 1771, s. 367 (svarende til Jónsson udg. 1976, bind 1, s. 363).

4 Hafrsfjord, endnu et stednavnestudie

Artiklens tredje del, “Hafursfjord”, drejer sig om det sted, hvor Harald Hårfager efter et stort slag vandt eneherredømmet over Norge. Skjaldene Tjodolf den Hvinverske og Torbjørn Hornklove digtede om slaget, og begge nævnte Hafrsfjord, der skulle ligge nord for Jæren (i Rogaland fylke eller amt i nærheden af Stavanger i Norge). Stedet Hafrsfjord er oprindeligt omtalt i *Upphaf ríkis Haraldar hárfagra*. Denne tekst blev først udgivet på oldislandsk i 1835 og på dansk året efter under titlen *Harald Haarfagers Herredømmes Begyndelse*. I 1819 har Grundtvig formentlig kendt teksten fra et oldislandsk håndskrift, der indtil udleveringen til Island i 1971 lå på Det Kongelige Bibliotek i København.

I opposition til 1600- og 1700-talsforskerne Torfæus og Schøning mener Grundtvig — bl.a. med belæg i egne etymologiske undersøgelser — at der er tale om Boknafjorden ved Stavanger; og deri har forskningen senere givet ham ret. Torfæus og Schøning havde ifølge Grundtvig gættet på Havsvåg, som ligger på selve Jæren (s. 193). Forskellen er dog ikke stor.

5 Rimkrønikens efterliv

Da Christian Molbech udgav *Rimkrøniken* i 1825, kommenterede Grundtvig i artiklen “Om den gammeldanske Rim-Krønike” (Grundtvig 1826), ligesom han skrev et digt til den formodede rimkrønikeforfatter, “Broder Niels fra Soor” (se også indledning til [anmeldelsen af Molbechs udgave](#) og digtet om [“Broder Niels fra Soor” her](#)). Endelig udgav Grundtvig selv et nyt uddrag af værket i 1834, “Den Danske Rim-Krønike” [se indledning til denne tekst her](#)). På dette tidspunkt havde Grundtvig ændret sin opfattelse af, hvordan man udgiver tekster i en så gammel sprogform (se Toldberg 1946, s. 125). I hovedtræk går han fra at være filologisk i 1810'erne til at være digterisk i 1830'erne, idet han i stedet for en modernisering af stavemåder og gloser bevæger sig hen imod en gendigtning og udvidelse. Aalborgfragmentets særformer fik således ikke den betydning, som de havde for Grundtvig i 1819.

I forbindelse med 1834-udgivelsen påstod Grundtvig at have læst *Rimkrøniken* over

200 gange og omtalte den som sin “Liv-Bog”, som han “ærlig talt, har læst meget tiere og kan meget bedre end min Bibel” (Grundtvig 1834, sp. 549). Grundtvig mistede faktisk aldrig interessen for *Rimkrøniken*.

I 1951 dukkede Grundtvigs håndeksemplar af Carl Joakim Brandts rimkrønikeudgave fra 1858 op med dedikation fra udgiveren (Toldberg 1954, s. 90). Brandts udgave er i øvrigt også forsynet med et dedikationsdigt til Grundtvig.

De to små stednavnestudier fik intet selvstændigt efterliv, men Grundtvig brugte dem i sin oversættelse af Snorre, hvor de begge – ud over de relevante tekststeder – optræder med forklaringer i registret i bind 3 (1823, s. 441-460). Selv artiklens kobling mellem lokaliteterne Bukkefjord og Hafursfjord er medtaget. Således blev ‘hittegodsset’ udnyttet på præcis den måde, Grundtvig havde forestillet sig.

6 Anvendt litteratur

- Brandt, Carl Joakim udg. (1858) *Den danske Rimkrønike*. København.
- Ghemen, Gotfred af udg. (1495) *Hær begynner then danskæ Krønnickæ well offuerseet oc ræth*. København.
- Grundtvig, N.F.S (1816) “Udtog af den gamle danske Riimkrønike” i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 1, s. 35-72 og s. 167-208. København.
- Grundtvig, N.F.S (1817) “Fortale” i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 2, s. I-X. København.
- Grundtvig, N.F.S. overs. (1818-1823) *Norges Konge-Krønike af Snorro Sturlesøn*, bind 1-3. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1819a) “Om Dannefæ og Hittegods” i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 4, s. 65-95. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1819b) “Hittegods” i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 4, s. 172-194. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1826a) “Broder Niels fra Soor. (Efterskrift til den danske Rim-Krønike)” i *Nyt Aftenblad*, nr. 4, 28. januar, s. 25-27. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1826b) “Om den gammeldanske Rim-Krønike” i *Nyt Aftenblad*, nr. 13, 1. april, s. 105-110; nr. 15, 15. april, s. 121-125; nr. 16, 22. april, s. 129-132; nr. 17, 29. april, s. 137-141, og nr. 18, 6. maj, s. 145-150. København.
- Grundtvig, N.F.S (1834) “Den Danske Rim-Krønike” i *Den Nordiske Kirke-Tidende*, nr. 33, 17. august, sp. 549-558; nr. 34, 24. august, sp. 568-576; og nr. 35, 31. august, sp. 577-591. København.
- Jónsson, Guðni udg. (1976) *Sögubrot af fornkonungum* (da. Sagafragment

om fortidskonger) i *Fornaldar Sögur Norðurlanda* (da. Nordens Fornaldersagaer), bind 1, s. 337-363. U.st. [Reykjavík].

- Langebek, Jacob udg. (1772-1878) *Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, quos collegit, adornavit, et publici juris fecit*, bind 1-9. København.
- Molbech, Christian udg. (1825) *Den Danske Rimmkrönike efter Gotfrid af Ghemens Udgave af Aaret 1495, trykt paa ny, med afvigende Læsemaader i sildigere Udgaver, og Ordfortolkninger*. København.
- Rafn, Carl Christian overs. (1836) "Harald Haarfagers Herredømmes Begyndelse" i *Oldnordiske Sagaer udgivne i Oversættelse af det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab*, bind 10. København.
- Schiøning, Gerhard (1771) *Norges Riiges Historie*, bind 1. Sorø.
- Toldberg, Helge (1946) *Grundtvig som filolog*. København.
- Toldberg, Helge (1954) "Grundtvig og Den danske Rimkrönike" i *Grundtvig-Studier*, s. 40-95. København.
- Toldberg, Helge udg. (1958) *Den danske Rimkrönike*, bind 1-3, bind 2: *Danske Fragmenter*. København.
- Toldberg, Helge udg. (1959) *Den danske Rimkrönike*, bind 1-3, bind 3: *Nedertysk oversættelse (Københavns-håndskriftet)*. København.
- Toldberg, Helge udg. (1961) *Den danske Rimkrönike*, bind 1-3, bind 1: *Ghementrykket 1495 med variantapparat*. København.
- Toldberg, Helge (1962) "Hvornår tryktes der første gang på dansk? Til den trykte rimkrönikes forhistorie" i *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, bind 9, s. 53-70. København.
- *Upphaf ríkis Haraldar hárfagra* (1835) i *Fornmanna Sögur. Eptir gömlum handritum útgefnar að tilhlutun hins Konúngliga Norræna Fornfræða Félags*, bind 10. København.